

Geliş Tarihi / Received: 05/11/2023 Kabul Tarihi / Accepted: 20/12/2023

**MESTAP TABLOLARINDA
AÇIKLAMALARA/NOTLARA DAİR
TESPİT VE ÖNERİLER
FINDINGS AND SUGGESTIONS
REGARDING
EXPLANATIONS/NOTES IN
MESTAP TABLES**

Doç. Dr. İbrahim KOLUNSAĞ
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
E-posta: i.kolunsag@gmail.com
Orcid: 0000-0003-4632-2964

Öz

Prof. Dr. M. Fatih Köksal öncülüğünde, 2011 yılında başlayan Şiir Mecmualarının Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP), günümüzde önemli sayılabilecek bir olgunluğa ulaşmıştır. Projenin hedefi, şiir mecmualarının içerik dökümünü yapmak ve bunları bir veri tabanında toplayıp araştırmacıların istifadesine sunmaktır. Gelişimine paralel olarak proje kapsamında yapılan çalışmalarda birlik sağlanabilmesi amacıyla 2012 ve 2017 yıllarında Ankara’da iki çalıştay düzenlenmiştir. Bu çalıştayların ardından, giderek artan çalışmalarda görülen eksikliklerin tespiti ve giderilmesi amacıyla 15 Haziran 2023 tarihinde, İstanbul Kültür Üniversitesi’nde 3. MESTAP Çalıştayı gerçekleşmiştir. İlgili çalıştayda sözlü bildiri olarak sunulan ve gözden geçirilerek yayıma hazırlanan bu makalede MESTAP tablolarındaki açıklamalar kısmına odaklanılmıştır. Makalede, lisansüstü tezlerle sınırlı olmak üzere, açıklamalarda görülen ortak yaklaşımlar tespit edilmiş, bunlara dair değerlendirmeler yapılmıştır. Sonuç olarak da açıklamalar/notlar kısmında yalnızca şiir başlıklarının yazılmaması, şiir ve şair tespitlerinde sistemli bir yol takip edilmesi, şiirlerin şekil özellikleri ile ilgili hususlara yer verilmesi, şiirler üzerindeki olası ipuçlarının yorumlanması gerektiği belirtilmiştir.

Anahtar kelimeler: MESTAP, açıklamalar, notlar.

Abstract

Initiated under the leadership of Prof. Dr. M. Fatih Köksal in 2011, the Systematic Classification Project of Poetry Anthologies (MESTAP) has reached a level of maturity that can be considered significant today. The aim of the project is to perform a content analysis of poetry anthologies, compile them in a database, and make them available for researchers. In parallel with its development, two workshops were held in Ankara in 2012 and 2017 in order to ensure unity in the work carried out within the scope of the project. Following these workshops, the 3rd MESTAP Workshop was held at Istanbul Kültür University on June 15, 2023 in order to identify and eliminate the deficiencies seen in the increasing studies. This article, presented as an oral presentation at the relevant workshop and revised for publication, focuses on the explanations section of the MESTAP tables. In the article, common approaches seen in the explanations, limited to graduate theses, have been identified and evaluations have been made about them. As a result, it is stated that in the explanations/notes section not only the titles of the poems should be written, but also a systematic way should be followed in the determination of the poem and the poet.

Additionally, it is recommended that the issues related to the shape features of the poems should be included and the possible clues on the poems should be interpreted.

Keywords: MESTAP, explanations, notes.

GİRİŞ

Şiir Mecmualarının Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP) kapsamında gerçekleştirilen çalışmalar, klasik Türk edebiyatı alanındaki akademik birikime önemli katkılar sağlamaktadır. Şiir mecmualarını konu alan çalışmaların edebiyat tarihine katkıları yanında lisansüstü öğrencilerin birer alan uzmanı olarak yetişmesinde de birçok faydası olduğu bilinmekte/tecrübe edilmektedir. Ancak projenin nihai hedefi, bu olumlu çıktılarının ötesinde, ortak bir veri tabanının hazırlanması ve buradan hareketle daha kapsamlı çalışmaların yapılabilmesidir.¹

Şiir mecmualarından elde edilen bilgilerin öz bir şekilde bahsi geçen veri tabanına işlenmesi için MESTAP kapsamında hazırlanan tablolar kullanılmaktadır. MESTAP için hazırlanan tablolarda, hangi bilgilerin nasıl yer alacağı konusunda günümüzde tutarlı sayılabilecek bir yaklaşımın sergilendiği söylenebilir. Ancak bu tabloların “açıklamalar” başlığı altında/sütununda verilen bilgilerin farklılaştığı gözlenmektedir. Burada yer alacak “gerekli ve öz” bilgilerin neler olabileceğinin sorgulanması bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. MESTAP kapsamındaki çalışmalar önemli bir sayıya ulaştığından makale sınırları içinde kalabilmek için “derleme niteliği ön planda olan (antolojik) şiir mecmuaları” incelenmiştir. Makalenin kapsamı ile ilgili detaylar aşağıda verilmiştir.

- Araştırma YÖK’ün tez veri tabanı ile sınırlıdır.
- Mecmua ile ilgili en fazla sayıda çalışmaya ulaşmak için “mecm” şeklinde yapılan aramada (mecmua kelimesinin farklı yazımlarından doğabilecek sınırlamaları aşmak için) tez adında mecmua kelimesi geçen 1112 çalışma, tez adına ilaveten dizin, konu gibi alanların da dâhil olduğu tüm alanlarda 1820 teze rastlanmıştır. Bunlar 1972-2023 tarih aralığındadır.
- Şiir mecmuasını konu alan çalışmalarda (metin-inceleme) MESTAP tablosuna yer verilmeyenler mevcuttur. Bunlar, araştırma kapsamı dışındadır.
- MESTAP tablosu olmasına rağmen tez başlığı ya da diğer alanda bu durumun belirtilmediği tezler de mevcuttur. Bunlar, araştırma kapsamı dışındadır.
- 10 Haziran 2023 tarihi itibarıyla tez adında MESTAP kelimesi geçen 145 adet, tüm alanlarda MESTAP kelimesi geçen 200 adet tez bulunmaktadır. Bunlar

¹ MESTAP ve mecmuaların önemi hakkında bilgi için bk. (Köksal, 2012: 83-101). Şiir mecmuaları ile ilgili bibliyografya için bk. (Gıynaş, 2011 ve Süngü 2020).

2014-2023 tarih aralığındadır. Makalede yıllara göre dağılımı aşağıda verilen bu 200 adet tez incelenmiştir.

2023 (7 adet), 2022 (46 adet), 2021 (40 adet), 2020 (21 adet), 2019 (48 adet), 2018 (23 adet), 2017 (11 adet), 2016 (1 adet), 2015 (2 adet) 2014 (1 adet).

TESPİTLER

Bu bölümde, tabloların açıklama ve notlarında görülen ve benzerlerini temsil edebilecek kayıtlar maddeler hâlinde sıralanacak ve yorumlanacaktır. İstisnai birkaç örnekte açıklamalar sütununun tamamen boş olduğu, kaldırıldığı, açıklamalara şiir numaraları yazıldığı (1. Şiir, 2. Şiir, 3. Şiir...) görülmüştür.² Bunlar herhangi bir sınıflandırmaya dâhil edilemeyecek hatalar olarak değerlendirilebilir. Bir şiir mecmuasında açıklamaya değer bir unsurun olmaması pek mümkün değildir.

1- Başlıkların Kopyalanması

Tablolardaki en yaygın durum mecmuadaki şiir başlıklarının açıklamalar kısmına kopyalanmasıdır. Bir örnekte, açıklamalara “başlıksız kayıtlıdır” yazılması bu yaygınlığın ve açıklamadan ne anlaşıldığının çarpıcı bir örneği olarak görülebilir. Her şeyden önce bu sütun “başlıklar” sütunu değildir. Ayrıca, açıklamalar kısmına yalnızca başlıkların yazılması çoğu zaman tablodaki şiirle ilgili yeni bir bilgi vermemektedir. Örneğin “Yahyâ”, “Vecdî”, “Kabûlî”; “Kaside-i Bâkî”, “Gazel-i Emrî”; “Der-na’t-i...”; “mecmuada kıta, matla, mısra başlığıyla verilmiştir” gibi kayıtlar mahlas, nazım şekli ve nazım türü bilgilerini içerdiğinden ve bunlar tabloda ayrı sütunlarda belirtildiğinden birer tekrar mahiyetindedir. Bununla birlikte şiirlerin başlığının olup olmaması ya da nasıl başlıklandırıldığı, mecmuanın tertip metodu ile ilgili ipuçları da barındırmaktadır. Bu kayıtlardan mürettibin; mahlası, nazım şeklini ya da türünü veya başka bir düzeni esas aldığı anlaşılabilir. Dolayısıyla açıklamalar kısmına başlıklar yazılmalı fakat eğer mümkünse yalnızca bununla yetinilmemelidir.³

Başlıklarda yer alan bilgilerin düzeltildiği durumlar, özellikle açıklama gerektirir. Murabba olarak başlık atılmış bir şiirin rubai ya da kıta olması, tercî-bend olarak başlık atılmış bir şiirin mütekerrir murabba olması kaside olarak başlık atılmış

² Bu makalede herhangi bir çalışmanın eleştirisi hedeflenmemiş ve verilen örnekler benzerlerini temsilen seçilmiştir. Dolayısıyla tezlerden yapılan alıntılara atıf yapılmamış ve kaynakçada bunlara yer verilmemiştir.

³ Açıklamalar sütununda başlıklara yer verilmesi, tabloya ayrıca bir sütun eklenememesi ile de ilgilidir. Ayrıca, ilk MESTAP Çalıştayında başlıkların açıklamalar sütununa yazılması uygun görülmüştür. Örnek MESTAP tablosunda da başlıklara yer verilmiştir (bk. <https://mestap.com/mestap-ornek-tablo/>). Bunlar, tezlerin çoğunda görülen ortak yaklaşımın sebepleri olarak sıralanabilir. Bunun yanında birçok tezde, makalenin devamında örneklenen ve tabloda yer alması gereken açıklamalar mevcuttur. Dolayısıyla tablodaki bu sütunun “Başlıklar/Açıklamalar” şeklinde değiştirilmesi uygun olacaktır.

bir şiirin tercî-bend olması⁴ ya da örneğin Zâtî başlığı altında Âlî şiirine yer verildiğinin belirtilmesi nazım şekillerinin mecmualarda nasıl değerlendirildiğine dair fikir vermesi⁵ ve şiirlerin aidiyetine dair yanlışlara mahal vermemesi bakımından kıymetlidir.

Tarih manzumelerindeki başlıkların da tabloya kaydedilmesi, bunun yanında eğer tarihe konu olan olay tespit edilebilirse kişiye ve olaya dair kısa bilgi verilmesi yerinde olacaktır. Örneğin “Tarih-i Ali Paşa” başlığının ardından ilgili manzumenin Yusuf Ali Paşa’ya veziriazamlık verilmesi üzerine kaleme alındığı bilgisi tabloya eklenebilir.

Başlıkların kopyalanmasıyla birlikte mecmuanın karşılaştırıldığı divan ve diğer yayımların künye bilgilerinin açıklamaya yazılması yine yaygın olarak görülen bir durumdur. Buna ilaveten divanlarla karşılaştırma sonucu ortaya çıkan farkların tablolarla dipnot olarak verilmesi de sık rastlanan bir durumdur. Ancak mecmua çalışmalarının metin kısmında yer verilen bu bilgilerin tekrar açıklamalara alınması çalışmaya yeni bir bilgi eklememektedir.⁶ “Divan neşrinde bu gazel 7 beyittir. Mecmuada yer almayan beyitler şunlardır.” diyerek beyitleri tabloda dipnota koymak buna bir örnek olarak gösterilebilir. Buradaki ilk cümle açıklamalar kısmına alınabilir ama tekrar eden diğer bilgi gerekli değildir.

Son olarak, “Hattat Hâce Mehmed Râsim”, “Fetva Emîni Abdullah Efendi” gibi meslek, ünvan vb. biyografik verilerin yer aldığı başlıkların açıklamaya kaydedilmesi ve tezlerin şair biyografilerine yer verilen bölümünde ilgili şairin kimliğini tespit etmek için de kullanılması yerinde olacaktır.

2- Şiir ve Şair Tespitleri

Kimi tezlerde, mecmudaki şiir ve şairlerin tespiti konusunda, dikkat ve çaba gerektiren açıklamaların yer aldığı görülmüştür. Mahlas içermeyen bir şiirin şairini bulmak, mütekerrir bir beyitten hareketle bir şairin, diğerinin beytini tesdis ettiğini tespit etmek ve bir nâ-tamâm gazelin kime ait olduğunu tezkireden tespit etmek bu türden açıklamalara örnek gösterilebilir. Öte yandan inceleme kısmında biyografiye

⁴ Bu noktada tabloda öz bilgi vermek yerinde olacaktır. Örneğin müseddes başlığının tesdis olduğunu belirtmek için tabloda herhangi bir esere atıf yapmak gerekli değildir. Bu bilgi doğrudan verilebilir.

⁵ Mecmualarda muhammes/tahmis, müseddes/tesdis vb. bentlerle kurulan nazım şekillerinin adlandırılmasında günümüzdeki gibi “keskin” bir ayrımın olmadığı bilinen bir durumdur. Bu durumun derleyicinin şekil bilgisi konusundaki eksikliğinden kaynaklanması da ihtimal dâhilindedir. Yine de bu ayrımların belirtilmesi daha detaylı araştırmalara imkân sağlayacaktır.

⁶ Birden fazla mecmuanın yalnızca MESTAP tablolarının hazırlandığı tezlerde tüm farkların verilebileceği bir metin kısmı olmayacaktır. Bu tezlerin inceleme kısmında farklarla ilgili bir başlık açılması ya da önemli oranda farklılık gösteren şiirlerin tabloda belirtilip ilgili yayımlara referans verilmesi önerilebilir.

yer verilmeyen, dolayısıyla karşılaştırma ve farkların ele alınmadığı tezler de mevcuttur.

Bir şairin şiirlerine yenilerinin eklenebilmesi bakımından herhangi bir şiirin ilgili şairi konu alan yayımlarda yer alıp almadığının tespiti, mecmua çalışmalarının en önemli çıktılarında biridir. Bilinmeyen şairler ve eserleri de bu bağlamda anılmalıdır. Ancak bu noktada şair kimliklerinin doğru tespit edilmesi önemlidir. Ortak mahlaslı şairlerin varlığı bir şiiri yanlış bir şaire mâl etmeye neden olabilir.⁷ Tezlerin daha çok biyografi kısmını ilgilendiren ama yapılacak karşılaştırmalara doğru zemin oluşturması bakımından açıklamalarla da ilgili olan bu durum (yani biyografi tespiti, şiirin gerçek sahibini tespit) için şunlara dikkat edilmesi gerektiği söylenebilir:

- Yalnızca mahlastan değil metin tanıklığından hareket etmek (bir şairin mecmuada 5 şiiri varsa bunların en azından birinin ilgili şairin divanında da mevcut olması),⁸
- Mecmuanın tertibini göz önünde tutmak (bu şiirlerin bir arada ya da belli bir düzende yer alması),
- Mecmuanın hangi dönemde tertip edildiğini tespite çalışmak,
- Üslup çalışması yapmak (özellikle bilinen/üslup sahibi şairlerin yeni şiirlerini ortaya koymada kelime kadrosu ve şairin hayal dünyasının, işlediği temaların göz önünde bulundurulması).⁹

3- Ortak Şiir Malzemelerinin Tespiti

Özellikle müsvedde niteliği taşıyan yazma eserlerde şairlerin çeşitli şiir unsurlarını birbiri yerine kullanarak âdeta ortak bir şiir malzemesi oluşturduğu görülmektedir. Bu konuda nazım şekilleri üzerindeki kimi tasarruflar ve bazı beyitlerin farklı yerlerde kullanılması anılabilir. Bazı tezlerde bu konuya dikkat çeken ve birkaçı aşağıda örneklenen açıklamalar bulunmaktadır.

- “Murâdî’ye ait gazelin 2 ve 3. beyitleridir. Kıta başlığı ile kayıtlıdır.”
- “Figânî kasidesinden bir beyit müfret olarak kayıtlıdır.”
- “Bu şiir divandaki kasidede bulunan bazı beyitlerden oluşmaktadır.”
- “X numaralı gazelin matla beytidir.”

⁷ Bu noktada “x divanında bulunamamıştır.” şeklindeki kayıtların açıklamalara konması için ilgili divanın sahibi olan şairden bahsedildiğine emin olunmalıdır.

⁸ Yine de hüküm verirken temkinli olmak gerekecektir.

⁹ Klasik estetik çerçevesinde düşünüldüğünde bu konuda mutlak sonuca varmanın mümkün olmayacağı ortadadır. Dolayısıyla bu madde diğerleriyle birlikte ve destekleyici olarak düşünülebilir.

Bunlar nazım şekilleri arasındaki geçişkenliği ve esnekliği gösteren önemli verilerdir. Mecmualardaki bu veriler şairlerin şiir oluşturma aşamalarına da ışık tutmaktadır. Müfretlerin yarım kalmış gazeller olmayabileceği, şairin bir şiirinde beğenmediği beyitleri eleyip başka bir nazım şekli oluşturabileceği bu bağlamda düşünölmeye ve araştırılmaya adaydır. Özellikle matla/müfret başlıklarıyla mecmualarda kayıtlı şiirlerin diğer şiirlerden seçme olması sıkça görölen bir durumdur. Bu da mürettibin ve dönem okurunun zevki konusunda ipuçları barındırmaktadır. Dolayısıyla daha geniş araştırmalara veri sağlamak için açıklamalar kısmında bu şiir parçaları, yukarıdaki olumlu örneklerde göröldüğü gibi, tespit edilmelidir.

4- Nazire ve Nazire Benzeri Şiirlerin Tespiti

Kimi tezlerde “Bâkî'nin Sultan Selim kasidesine naziresidir.”, “Fuzûlî'nin matla'ını tesdistir.” şeklinde açıklamalar bulunmaktadır. Bunlar, nazire ve nazire benzeri şiirlerden elde edilen şairler arasındaki etkileşim, ilgili döneme hâkim olan dil ve üslup özellikleri, özetle dönemin şiir yönelimlerine dair bilgiler vermesi bakımından bu konuda yapılacak araştırmalara veri sağlayacaktır. Mecmuada bu tarz şiirler varsa açıklamalar kısmında belirtilmelidir.

5- Farkların Tespiti

Şiirlerin genelinde görölen farkların belirtilmesi bakımından “Bu gazel divanla karşılaştırıldığında yalnızca 1. ve 3. beyitler uyuşmaktadır.” örneğindeki gibi tespitler önemlidir. Benzer tespitler, mecmua ve divanlar arasındaki farklarla ilgili daha geniş çalışmalara veri sağlayacaktır.

6- Beyit Sıralamalarındaki Farkların Tespiti

Bazı açıklamalarda, “Cem Sultân Divanı'na göre mecmuada şiirin beyitlerinin dizimi oldukça farklıdır.” örneğinde olduğu gibi mecmuaların divanlarla karşılaştırılması sonucu görölen beyit sıralamalarındaki farklılıklara yer verilmiştir.

Müsvedde niteliğindeki kimi yazmalarda beyit sıralarının numaralandığı, yani beyit sıralamasının önemsendiği görölmektedir. Bu durum “klasik Türk şiirinde anlamın beyitte başlayıp bittiği, beyitlerin yeri değiştiğinde şiirin bütününde önemli bir fark olmayacağı” görüşünü yeniden düşünmeyi gerektirmektedir. Açıklamalarda benzer örneklere yer verilmesi konunun mecmualardaki durumunu görebilmek açısından önemlidir.

7- Şiir Dilinin Tespiti

Arapça-Farsça şiirlerin, mülemma manzumelerin açıklamalar kısmında belirtildiği birçok örnek tez mevcuttur. Yerinde bir uygulama olarak anılabilir.

8- Özellikli Şiirlerin Tespiti

Bu makale kapsamında incelenen tezlerde noktasız harflerle (bî-nukat) ve tekerleme şeklinde yazılan şiirler için açıklama yapıldığı görülmüştür. Bunlara, eğer mecmuada mevcutsa, muvaşşah manzumeler, lisan-ı pepegî ile, harf ve kelime oyunları ile yazılanlar, görsel şiirler vb. farklılık gösterenler de eklenebilir.

9- Detayların Belirtilmesi

İncelenen tezler arasında gazel, kıta, murabba, muhammes gibi nazım şekillerinden bestelenenlerin TRT repertuar numaralarının verilmesi ve örneğin Vasıf'ın şiirinin Hacı Ârif Bey tarafından bestelendiğinin belirtilmesi dikkat çeken detaylar olarak anılabilir. Bu ve benzeri detay bilgilerin şiir ve müzik araştırmaları için değerli olabileceği ortadadır.

SONUÇ

MESTAP tablolarındaki açıklamalarda ilgili şiire dair izah edilmesi gerekenler buradaki tespit ve yorumların ötesindedir. Her bir mecmuanın ve o mecmuadaki şiirlerin kendine has özellikleri, araştırmacının dikkatini ve buna bağlı olarak farklı açıklamaları gerektirebilir. Öte yandan yukarıdaki tespitlerde de görüldüğü üzere bu konudaki en dikkat çekici durum mecmuadaki başlıkların açıklamalara olduğu gibi aktarılmasıdır. Buna açıklama fonksiyonunu yerine getirecek bilgiler de eklenmelidir. Dolayısıyla MESTAP tablosunun ilgili sütunu "Başlıklar/Açıklamalar" şeklinde adlandırılmalıdır. Tezlerde göze çarpan bir başka husus ise şiir ve şair tespitleri ve şiirlerin ilgili yayımlarla karşılaştırılmasında sistemli bir yol takip edilmediğidir. Yayımlarda ve kaynaklarda mevcut olan/olmayan şiirlerin tespiti, bu şiirlerin eksiklik ve fazlalıkları, farkları (ayrıntısı metin kısmında gösterilerek) açıklamalara işlenmelidir. Daha çok tezlerin metin kısmında yer verilen vezin ve kafiye gibi şekille ilgili hususlara da açıklamalar kısmında öz bir şekilde değinilmesi faydalı olacaktır. Son olarak yazma eserlerdeki farkların, düzeltmeler, karalamalar vb. fiziksel ipuçlarının ne anlama gelebileceği yorumlanmalı tespitten terkibe giderek özgün sonuçlara ulaşmaya çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

Gıynaş, K. Ali (2011). "Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. S. 25. s. 245-260.

Köksal, M. Fatih (2012). *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Süngü, Zeynep (2020). "Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Yeni Çalışmalar Bibliyografyası ve Mestap". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. S. 25. s. 917-1056.